

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra etologie a zájmových chovů

Právní předpisy v zoorehabilitaci

Bakalářská práce

Karolína Doležalová

Zoorehabilitace a asistenční aktivity se zvířaty

Ing. Kristýna Machová Ph.D

© 2019 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Právní předpisy v zoorehabilitaci" jsem vypracoval(a) samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autor(ka) uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 18.4. 2019

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala své vedoucí práce Ing. Kristýně Machové Ph.D, za cenné rady a pomoc při psaní bakalářské práce.

Právní předpisy v zoorehabilitaci

Souhrn

Tématem této bakalářské práce jsou Právní předpisy v zoorehabilitaci. Cílem této práce je shrnout aktuální legislativu týkající se zoorehabilitace, tedy současnou právní úpravu zakládající podmínky využití různých druhů zvířat v oblasti ucelené rehabilitace.

V práci je popisována zoorehabilitace v obecné rovině a zmíněna rámcově její historie. Práce se dále zabývá terminologií a rozdělením dle různých kritérií, například dle druhu zvířat (canisterapie, hiporehabilitace, felinoterapie, delfinoterapie, atd.), místa poskytování služby, dle počtu klientů a dle metody (AAA, AAT, AAE, AACR). Dále jsou v práci uvedeny vybrané mezinárodní zastřešující organizace zabývající se problematikou v tomto oboru, ať už v rámci legislativy, či přímo aplikací v praxi. Jsou to například IAHAIO, ESAAT, ADI, HETI, AHA a z českých organizací ČHS.

Práce je zejména zaměřena na právní předpisy a pojmy ve vztahu k vlastnictví a práci se zvířaty. Jsou v ní uvedeny základní pojmy a definice termínů jako jsou zvíře, chovatel či právní subjekt. Zvíře je v současné době definováno mnoha různými zákony jako je nový občanský zákoník, dále zákon č. 246/1992 Sb. a také veterinární zákon. V práci jsou vysvětleny pojmy GDPR (General Data Protection Regulation) i welfare neboli vytváření dobrých životních podmínek pro chov zvířat. Tyto pojmy jsou pro dnešní dobu i oblast zoorehabilitace zásadní.

V rámci právních předpisů a zoorehabilitace jsou zde uvedeny zákony a vyhlášky týkající se výhradně psů a koní využívaných v zoorehabilitaci. U psů jsou to především témata týkající se vodících a asistenčních psů a možnost jejich proplácení od pojišťoven. Přístup do zdravotnických zařízení je dán zákonem č. 372/2012 Sb. a přístup do jiných zařízení je dán například zákonem č. 602/2006 Sb. U vodících psů jsou jejich požadované dovednosti stanoveny vyhláškou č. 388/2011 Sb. Také je zde souvislost mezi psy a dopravou u osob se zdravotními průkazy (ZT, ZTP, ZTP/P), vydané zákonem č. 329/2011 Sb..

V hiporehabilitaci zákon definuje možnost proplácení terapií a aktivit s koňmi pojišťovnami. Podmínky pro proplácení hiporehabilitace jsou velice náročné a není v silách jednotlivých středisek splnit tato kritéria. Toho jsou schopná dosáhnout pouze některá lázeňská a rehabilitační střediska, kde není hiporehabilitace proplácena jako individuální jednotka ale v rámci zprůměrovaných procedur.

Do budoucna je nutné legislativu České republiky rozšířit o termíny a definice pojmů ze zoorehabilitace a podmínky práce se zvířaty v tomto oboru.

Klíčová slova: právo, zákon, zvíře, AAA (animal assisted activities), AAT (animal assisted therapy)

Legislation in zootherapy

Summary

This thesis deals with law regulations in zoo-rehabilitation. The target of this thesis is to summarize current legislation and its conditions under the terms of zoo-rehabilitation.

In the paper there is zoo-rehabilitation described on a general level as well as there is its history mentioned. The work further looks into terminology and division according to various criterions, for example animal species (canistherapy, hiporehabilitation, felinotherapy, delfinotherapy, etc.), place of a service provision, number of clients, and a method used (AAA, AAT, AAE, AACR). Then there are mentioned some selected international patronaging organizations dealing with issues in this field – both in the scope of legislation, or directly by application in practice. These are for example IAHAIO, ESAAT, ADI, HETI, AHA and ČHS from the Czech organizations.

The thesis is particularly aimed at law regulations and terms in relation to ownership of animals and work with them. There are basic concepts and explanation of terms like “an animal”, “a breeder” or “a legal entity” stated. The term “an animal” is nowadays defined by many diverse laws like New Civil Code, then law no. 246/1992 Sb. and Veterinary Act as well. The study explains concepts “GDPR” (General Data Protection Regulation) and “welfare” which means creating good living conditions for animal breeding. These concepts are pivotal for current time as well as for the field of zoo-rehabilitation.

In the scope of law regulations and zoo-rehabilitation there are presented laws and ordinances concerning specifically dogs and horses being used in zoo-rehabilitation. For dogs it means primarily topics applying to dogs for leading and assistance, and a possibility of getting a reimbursement for these dogs from insurance companies. An access to medical institutions is determined by law no. 372/2012 Sb. and an access to other institutions is fixed in for instance law no. 602/2006 Sb. For dogs for leading their demanded skills are prescribed by ordinance no. 388/2011 Sb. There is also a connection between the dogs and transport of people with medical cards (ZT, ZTP, ZTP/P) which were issued by law no. 329/2011 Sb.

For hiporehabilitation the law defines an option of getting a reimbursement for therapies and activities with horses from insurance companies. The conditions of getting a reimbursement

for hiporehabilitation are very hard to please and it is not possible to achieve them for individual resorts. Just some spa and rehabilitation centres, where hiporehabilitation is not refunded as an individual measure but is reimbursed within averaged procedures, are able to reach the conditions.

In the future it is necessary to widen the Czech legislation by terms and definitions of concepts from zoo-rehabilitation and working conditions with animals in this field.

Keywords: justice (right), law, dog, AAA, AAT

Obsah

1. Úvod	1
2. Cíl Práce.....	2
3. Literární rešerše.....	3
3.1 Využití zvířat v zoorehabilitaci	3
3.1.1 Historie zoorehabilitace	3
3.1.2 Dělení zoorehabilitace	4
3.1.3 Zastřešující organizace.....	8
3.2 Právní předpisy a pojmy ve vztahu k vlastnictví a práci se zvířaty	10
3.2.1 Pojmy práva spojená s vlastnictvím zvířat.....	11
3.2.2 GDPR	14
3.2.3 Welfare.....	15
3.3 Právní předpisy v zoorehabilitaci	17
3.3.1 Právní předpisy a psi	18
3.3.2 Právní předpisy a koně.....	24
4. Závěr	32
5. Seznam literatury	33

1. Úvod

Zoorehabilitace by se dala shrnout jako využití různých druhů zvířat v oblasti ucelené rehabilitace (léčebné, pedagogické, sociální, pracovní). S tímto pojmem se setkáváme především v rámci zdravotnické péče. Zoorehabilitace pojímá všechny věkové kategorie od dětí po seniory a zároveň se prolíná do různých oborů zdravotnictví jako je psychiatrie, následná péče, pediatrie, péče o dlouhodobě nemocné, stavy po traumatech a úrazech a poruchy autistického spektra.

Zvířata se začínají objevovat a využívat i v oblasti pedagogiky a školství. Mohou pomáhat a asistovat dětem ve školách, při zájmových činnostech, pro zlepšení kvality denního života, pro zlepšení a posílení sebedůvěry, začlenění se do kolektivů, a tím i do společnosti. Zároveň pomáhají dětem vytvářet smysl pro řád a zodpovědnost.

Pojem zoorehabilitace je zatím pro většinu lidí neznámý. Většina populace si představí, že se jedná o rehabilitaci zvířat, ne o využití zvířat pro terapii, léčbu a práci s lidmi. V České republice je v podvědomí většiny obyvatel především slepecký pes jakožto doprovod pro člověka se zrakovým postižením. Méně lidem se pak vybaví využití koně jako prostředku k terapiím (hiporehabilitace), o dalších možnostech lidé většinou nevědí.

Dříve se legislativa tématem zoorehabilitace nezabývala, přestože si lidé vždy uvědomovali možný léčebný efekt kontaktu se zvířetem. První zmínky v zákonech se týkaly vodících psů. Dnes už z důvodu širšího spektra zvířat při práci s lidmi je nutné postupně vytvářet a rozšiřovat naši právní legislativu. Oblast týkající se tohoto tématu se v posledních letech řeší a postupně rozšiřuje.

2. Cíl Práce

Cílem práce je shrnout aktuální situaci v tématu právních předpisů v zoorehabilitaci v České republice, zvláště pak předpisů upravujících nárok na asistenčního psa a práva a povinnosti s tím spojené, přístup psa do veřejných i zdravotnických zařízení či financování těchto psů.

3. Literární rešerše

3.1 Využití zvířat v zoorehabilitaci

Využití zvířat v zoorehabilitaci zahrnuje využití všech druhů zvířat pro léčbu a terapie u lidí. Nejvyužívanějšími zvířaty jsou psi, kočky, ale i malá zvířata (králíci, ptáci, rybičky). Z větších zvířat jsou to koně, lamy a exotická zvířata jako jsou delfíni, sloni, ještěrky (Fine, 2006). V širším podvědomí lidí jsou v této oblasti nejznámější vodící psi pro osoby se zrakovým postižením.

3.1.1 Historie zoorehabilitace

Vztah mezi člověkem a zvířaty (později domestikovanými) se historicky vyvíjel tisíce let. (Morrison, 2007). Soužití zvířat s člověkem trvá už více než 50 000 let, domestikace započala před 15 000 lety. Domácí zvířata sloužila jako rozptýlení nebo jako potrava, později začala sloužit člověku pro jeho ochranu či jako pracovní síla.

Terapeutické účinky zvířat byly rozpoznány v 19. století, když Florence Nightingale, která je považována za zakladatelku moderního ošetrovatelství, učinila podstatné objevy týkající se terapie za asistence zvířat (animal assisted therapy, AAT). Zaznamenala, že malá domácí zvířata pomohla ke snížení úzkosti u dětí a lidí žijících v psychiatrických institucích.

Také známý Sigmund Freud byl stoupencem AAT, když během svých vyšetření a komunikace s pacienty používal svého psa. Postupně zjistil, že se pacienti ze začátku raději svěřují psovi, teprve poté naleznou odvahu mluvit s ním (Ernst, 2014).

Zvířata byla integrována do procesu léčby a terapie více než před sto lety. Vzhledem k rostoucí poptávce po doplňkových a alternativních zdravotnických službách se zooterapie postupně rozšiřuje do mnoha nemocnic, psychiatrických zařízení, pečovatelských domů a rehabilitačních center. Jsou využíváni zejména psi pro socializaci a terapeutické aktivity (Nepps et al., 2014).

3.1.2 Dělení zoorehabilitace

Zoorehabilitace (nebo také označována jako zooterapie) představuje využití zvířat jako terapeutického prostředku. Jde o obor, ve kterém jsou využívána zvířata při práci s klienty, kteří jsou zdravotně znevýhodněni fyzickým handicapem či psychickými problémy. Zoorehabilitace nachází uplatnění ve všech věkových kategoriích, od dětí až po seniory (Nepps et al., 2014). Zvířata mohou být velkou psychickou podporou. Jejich pozorování, manipulace a práce s nimi je vzrušující a zábavná, což vede k uvolnění. Prostřednictvím zvířat vznikají další příležitosti ke kontaktu i s jinými lidmi, což má také pozitivní vliv na léčbu. U klientů zvyklých na přítomnost zvířat jim toto spojení může zvyšovat sebevědomí a zlepšovat jejich psychický i fyzický stav (Budzinska-wtzesien et al., 2012).

Zoorehabilitaci můžeme členit dle následujících kritérií.

3.1.2.1. Dělení zoorehabilitace dle druhu zvířat

Canisterapie je jednou z metod rehabilitace sloužící k podpoře psychosociální a zdravotní struktury lidí všech věkových skupin prostřednictvím psů. Jejich nejdůležitější službou je společnost, kterou psi poskytují, zejména jednotlivcům, kteří zažívají značnou izolaci z důvodu jejich postižení (Shubert, 2012). Základní pravidla se odvíjí od maximální bezpečnosti s maximální účinností. Základem je dobrý canisterapeutický tým (především vztah psovod-pes), charakter psa a připravenost týmu na práci s klienty. Psovod je zodpovědný za sebe i za psa. Ať už se to týká fyzického či duševního stavu jeho samotného nebo psa. Psovod by nikdy neměl vystavit psa situaci, která by mu způsobila fyzické či psychické poškození.

Kontraindikací pro canisterapii mohou být alergie související se setkáním se psem, některé akutní stavy, ale i strach ze psa samotného. Vzájemný kontakt nesmí být zdrojem zdravotních nebo psychických problémů žádné ze zúčastněných stran. V případě, že hrozí riziko negativního dopadu na klienta nebo psa, terapie musí být pozastavena případně i ukončena. Kontakt klienta se psem musí být schválený klientem či jeho zákonným zástupcem. Důležitým faktorem je spolupráce všech účastníků. Individuelně je potom řešeno stanovení cílů, příprava programu, odměna pro psa a další oblasti (Kalinová, 2006).

Hiporehabilitace zahrnuje různé aktivity, při kterých se setkává speciálně připravený kůň s člověkem, který trpí určitým handicapem. Jízda na koni vyvolává nestabilitu pro klienta, se kterou se musí naučit pracovat. Klient se musí nejprve seznámit s pohyby koně a poté se může postupně naučit pracovat s ním a ovládat jej.

V hiporehabilitaci ovšem nejde jen o jízdu a pohyby koně, které mají mimo jiné vynikající léčebné účinky. Klient se zde musí také naučit věřit sám sobě, a tím se může zlepšit i jeho psychický stav. Během terapie je velmi důležitá i komunikace a práce s terapeuty, lidmi z prostředí koní i se samotným zvířetem (Neagu et al., 2017).

Hiporehabilitace má své místo ve zdravotnictví jako hipoterapie (typ fyzioterapie, která využívá především pohyby koně ke zlepšení držení těla a rovnováhy) (Straus, 1995), nadále jako psychoterapie pomocí koní (PPK) v psychiatrii a psychologii a má též uplatnění ve školství a sociální sféře jako aktivity s využitím koní (AVK) (ČHS, 2019).

Felinoterapie neboli využití koček v zoorehabilitaci, může být prospěšné při léčbě mnoha psychických i fyzických omezení (Tomaszewska et al, 2017). Kontakt s kočkou je příjemný, její přítomnost zlepšuje náladu a snižuje pocit osamělosti. Klient je stimulován k různým formám činnosti, jako je hraní si se zvířetem, mazlení či starání se o zvíře. Fyzický kontakt se zvířetem stimuluje lidské tělo, které vylučuje endorfiny, snižuje krevní tlak, cholesterol v krvi, stimuluje také imunitní systém. Nicméně roky výzkumu a pozorování ukázaly, že i když zvířata podporovala léčbu onemocnění, ne každé zvíře (kočka) může být příznivě přijato danou osobou. Proto musí být terapie zvolena pouze v případě, kdy se klient cítí komfortně a nemá strach ze zvířete či o zvíře. Kočky se používají v léčebných programech v pečovatelských domech, dětských domovech, pečovatelských střediscích, školách, nemocnicích a v dalších zařízeních (Goleman et al., 2012).

Při delfinoterapii terapeuti využívají příznivé účinky vody za přítomnosti zvířete (delfína) u klientů s různými typy postižení. Voda poskytuje konstantní okolní tlak, který uklidňuje citlivá nervová zakončení. Ponoření do vody dovoluje určitou svobodu pohybu i pro osoby upoutané na vozík. Spojení příznivých účinků vody s delfíny může přinést další výhody. Celkové projevy a reakce delfínů přiměly terapeuty i vědce k tomu, aby prozkoumali, zda jsou určité přínosy pravděpodobné. To vedlo k vývoji terapie označované jako dolphin-assisted therapy (McKinney et al., 2001). Delfinoterapie pomáhá snižovat stres, zvyšovat relaxaci, zmírňovat depresi, stimulovat produkci endorfinů i jiných hormonů a snižovat bolest (Antonioli et Reveley, 2005).

Ornitoterapie představuje využití ptáků v zoorehabilitaci. Ptáci se velmi dobře uplatňují v řadě zařízení a i když ptáci nejsou v zooterapii výrazně rozšíření, pomáhají zmírňovat depresi a vytvářet podněty pro sociální intervenci. Motivují klienty k pravidelné péči o zvířata, tím posilují smysl pro zodpovědnost a zvyšují sebevědomí klienta. Většinou se ptáci využívají pro vizuální stimulaci. Nejvíce využívání jsou papoušci kteří jsou oproti ostatním druhům inteligentnější, citlivější a jejich schopnost naučit se i mluvit může být základem pro

vytvoření silnější vazby mezi klientem a zvířetem. Papoušci žijí desítky let, a mohou tak být dlouholetými společníky (Gardiánová et Hejrová, 2015).

Lamaterapie neboli asistenční aktivity s lamami a alpakami, lze v zásadě vykonávat s lidmi všech věkových kategorií: dětmi, dospívajícími, dospělými i seniory. Jejich klidné chování je vhodné i pro klienty, kteří mají strach z blízkého kontaktu se zvířaty. Obzvláště pro osoby s fobiemi, traumaty, se závislostmi, mentálními poruchami, s problémy při navazování kontaktů nebo autisty. Lamy a alpaky se přibližují zpravidla pomalu, jejich řeč těla je jasná a srozumitelná. Tato zvířata jsou proto obzvláště vhodná pro pedagogickou či terapeutickou práci s lidmi, kteří mají různé mentální či vývojové poruchy nebo vykazují odchylky ve smyslovém vnímání (Höke, 2010).

Terapie za pomoci hospodářských zvířat neboli farming terapie je terapie, kde se využívají hospodářská zvířata a celkové prostředí farem či statků. Klienti mohou na farmě bydlet či na místo docházet a terapeuticky působí jak přímý kontakt se zvířaty, tak rovněž práce s nimi a kolem nich. Klienti se podílí na celém procesu při péči o zvířata (krmení, úklid, atd.). Terapie pomáhá při získávání sebejistoty a při tréninku různých motorických činností, vznikají zde pracovní návyky a také pomáhá klientům se zařazením se do společnosti. Tato terapie může být užitečnou doplňkovou léčbou k tradiční psychiatrické léčbě (Berget et al., 2008).

Drobní hlodavci jako například křeček, potkan, morče, králík, pískomil nebo psoun, jsou též využíváni k terapii. Jsou to zvířata nenáročná na chov a jsou i cenově dostupná, nevýhodou je ovšem jejich krátký život. Před využitím v terapiích je nutný intenzivní a dlouhodobý kontakt s člověkem. Musejí dobře snášet přepravu, manipulaci a také si zvyknout na běžné i neobratné hlazení jedním či více lidmi (Şahin et al., 2018).

3.1.2.2 Dělení zoorehabilitace dle dalších parametrů

Zoorehabilitaci můžeme vedle shora popsaného dělení s ohledem na využívané zvíře členit dále dle několika kritérií:

1. dle počtu klientů na individuální, kdy je rehabilitace poskytována pouze jednotlivci a skupinovou, kdy rehabilitace probíhá s vyšším počtem klientů.

2. dle místa poskytování služby

a) Návštěvní program – pravidelné docházení za klientem do prostředí, na které je zvyklý (byt, zdravotnické zařízení, domov pro seniory). Převážně zoorehabilitace s malými zvířaty – psi, kočky apod.

b) Pobytový program – klienti dochází za zvířaty do jejich prostředí. Jedná se o jednorázové či pravidelné návštěvy, např. na různé farmy, statky, tábory, výcviková střediska, ozdravné pobyty apod. Převládající formou je hipoterapie a farmingterapie.

c) Rezidentní program – trvalé umístění zvířete u klienta, nebo v zařízení. Zvíře se může stát majetkem zařízení nebo klienta.

d) Jednorázové aktivity – jednorázové aktivity pro veřejnost nebo pro uzavřený okruh lidí. Jedná se o různé předváděcí akce, např. na veřejných prezentacích, setkáních pro zdravé či zdravotně postižené (Freemanová, 2007).

3. dle metody

toto dělení bylo založeno mezinárodní organizací Delta Society.

AAA - animal assisted activity (aktivita za asistence zvířat)

AAT - animal assisted therapy (terapie za pomoci zvířat)

AAE - animal assisted education (vzdělávání za pomoci zvířat)

AACR - animal assisted crisis response (krizová intervence)

AAA –Animal Assisted Activity (aktivita za asistence zvířete) představuje spontánní kontakt člověka a zvířete zaměřený na zlepšení kvality života klienta a přirozený rozvoj jeho sociálních dovedností. Cílem AAA je potěšit klienty, nabídnout jim nové zkušenosti, přinášet jim radost, zlepšit kvalitu života aj. Výsledky nemají žádné měřitelné hodnoty, mohou být vyjádřeny pouze pocity štěstí, radosti a spokojenosti.

Aktivity zahrnují především hlazení zvířete (dotyky), hry, péče o zvíře, procvičování komunikace a paměti apod. AAA se používá ve stacionářích, domovech seniorů a dalších zařízeních s vyhovujícími podmínkami (Marino, 2015).

AAT- Animal Assisted Therapy (terapie za pomocí zvířat), je terapie, při které zvíře poskytuje pozitivní účinky jako je adaptace na stresové situace a nemocniční prostředí, snížení úzkosti, stresu, bolesti, krevního tlaku a zvýšení pohyblivosti a svalové aktivity. Terapeutická zvířata zvyšují tělesnou aktivitu, pomáhají předcházet duševním stavům jako je osamělost a deprese, zlepšují každodenní život a poskytují sociální podporu zvýšením kvality života (Elmaci et Cevizci, 2015).

Studie zkoumající vliv psů na parametry subjektivního a fyziologického stresu ve stresových podmínkách také ukázaly, že psi jsou schopni snížit fyziologické a endokrinní stresové reakce po kognitivních stresorech u zdravých dospělých. Studie u dětí s mírnými přírodními stresory (např. fyzikálními vyšetřeními) a sociálně-kognitivních laboratorních stresorů (zátěžový test) zjistily, že přítomnost psa omezuje markery endokrinního a fyziologického stresu a subjektivní stresové hodnocení (Lass-Hennemann et al., 2018).

AAE – Animal Assisted Education (vzdělávání za asistence zvířete). Přítomnost zvířete se v této oblasti využívá k výchovným účelům, vzdělávání či zlepšení sociálních dovedností klientů. Jde o využití zvířat při aktivitách zaměřených na vzdělávání dětí, zlepšení či rozšíření rozumových, jazykových i pohybových dovedností (Dicé et al., 2017). Má uplatnění v dětských domovech, ve speciálních mateřských a základních školách, v dětských nemocnicích i ve výuce cizích jazyků, zahrnuje též různé exkurze zaměřené na výuku či rodinné výlety do zoologických zahrad (Gee et al., 2015).

AACR –Animal Assisted Crisis Response je krizová intervence za asistence zvířat neboli kontakt zvířete a člověka, který se nachází v krizové situaci či prostředí a při reakcích na katastrofy (Scott et al., 2007). Terapie je zaměřená na odbourávání stresu, úzkosti a celkového zlepšení stavu klienta. Například pro tento typ terapie jsou hojně využíváni psi v případech traumatických situací prokazatelně snižují stres. Na základě pokusu bylo dokázáno, že zdraví účastníci, kteří byli doprovázeni přátelským psem při sledování traumatického filmu (který spolehlivě vyvolává stres a úzkost), vykazovali méně úzkosti a negativního postižení po traumatickém filmu ve srovnání s kontrolními skupinami (Lass-Hennemann et al., 2018).

3.1.3 Zastřešující organizace

Národní společnosti zabývající se praxí, výzkumem a vzděláváním v rámci AAA, AAT, a výcviku asistenčních zvířat zastřešuje mezinárodní organizace **International Association of Humaservice n-Animal Interacion Organization (IAHAIO)**. Byla založena v roce 1990 v USA a dnes má více než 90 členů. IAHAIO pořádá každé tři roky mezinárodní konferenci, zabývající se interakcemi lidí a zvířat (IAHAIO, 2018).

V roce 1990 vypracovala organizace **Delta Society** (dnes známá jako Pet Partners) standardy pro léčebné aktivity prostřednictvím zvířat s cílem propagace a prosazení pozitivních výsledků působení zvířat na lidské zdraví. Pet Partners je dnes největší organizací v oblasti vztahu mezi člověkem a zvířetem (Pet Partners, 2018).

European Society for Animal Assisted Therapy (ESAAT) je evropská společnost pro terapii za pomoci zvířat. Byla založena v roce 2004 ve Vídni. Tato společnost se zabývá výzkumem a rozvojem terapie se zvířaty a klade velký důraz na podporu terapeutických a pedagogických účinků ve vztahu mezi člověkem a zvířetem. Hlavním úkolem je výzkumná a propagační činnost v oblasti terapie podporované zvířaty. Cílem je stanovit základní pravidla pro vzdělávání a odbornou přípravu v rámci Evropské Unie a pokud možno i v jiných zemích (ESAAT, 2018).

Assistance Dogs International neboli **ADI** je celosvětová koalice neziskových programů, které školí a umisťují asistenční i vodící psy. Společnost ADI, která byla založena v roce 1986 se stala vedoucím orgánem v odvětví asistenčních a vodících psů. Cílem Assistance Dogs International je vytvořit a podporovat dodržování formulovaných standardů ve všech oblastech výcviku asistenčních a vodících psů, usnadnění komunikace mezi členskými programy a informovat veřejnost o výhodách asistenčních psů a členství v ADI (ADI, 2019).

Assistance Dogs Europe (ADEu) je společnost, která se věnuje podpoře výcviku asistenčních psů v Evropě a je součástí ADI (ADEu, 2018).

International Association of Assistance Dog Partners neboli **IAADP** je nezisková organizace, která zahájila svoji činnost v roce 1993 na společné konferenci Delta Society a ADI. Posláním IAADP je umožnit osobám s vodícími psy, sluchovými psy a služebními psy společně pracovat na společných záležitostech a podporovat partnerství mezi sebou (IAADP, 2018).

The Federation of Horses in Education and Therapy International AISBL (HETI) vznikla v roce 1958 v Miláně pod názvem Riding for the Disabled International (RDI), poté v roce 1988 byla přejmenována na The Federation of Riding for the Disabled International (FRDI), a dnes je známa pod jménem HETI. Sdružuje celosvětově asociace, spolky, organizace a jednotlivce provádějící aktivity a terapie za pomoci koně. Organizace je zapojena do ustanovování norem uravujících bezpečnost a kompetence v oboru terapie za pomoci koně. Podporuje vzdělávání v tomto oboru. Pořádá každé tři roky mezinárodní kongres, první se konal v Paříži v roce 1974, zatím poslední probíhal v roce 2018 v Irsku a následující je plánován na rok 202 v Soulu (Heti federation, 2018).

American Hippotherapy Association (AHA) zahájila svoji činnost v roce 1987. Jedná se o neziskovou organizaci, která poskytuje odborné vzdělání v oblasti hiporehabilitace. Organizace si stanovila několik závazných pravidel, a to: závazek k nejvyšším standardům osobního, etického a profesionálního chování, závazek k dobrému spravování, transparentnosti

a svěrenecké odpovědnosti, podpora pokroku v léčbě a výzkumu, podpora nejvyšší kvality programů a zdrojů a vytváření sítí a partnerství s organizacemi s podobnými misemi a hodnotami (American Hipotherapy Association, 2018).

V roce 1991 vznikla **Česká Hiporehabilitační Společnost (ČHS)**, která zajišťuje odbornost pracovišť a udává standardy pro jednotlivé oblasti hiporehabilitace. Jedná se o dobrovolný, nezávislý spolek, který sdružuje fyzioterapeuty, lékaře, logopedy, psychology, zdravotní sestry, sociální pracovníky, pedagogy a jezdecké organizace. Snaží se prosadit hiporehabilitaci jako metodu akceptovatelnou ministerstvem školství a zdravotnictví. Jejím cílem je také prosazení zásad a podmínek kvalitní a bezpečné hiporehabilitační praxe pro všechny provozovatele (ČHS, 2019).

Mezi další organizace patří například: Riding for the Disabled Association (RDA), která vznikla vznikla roku 1969 ve Velké Británii, organizace North American Riding for the Handicapped Association (NARHA), která vznikla v roce 1969 v USA, nebo organizace Equine Assisted Growth and Learning Association (EAGALA), která vznikla v roce 1999.

3.2 Právní předpisy a pojmy ve vztahu k vlastnictví a práci se zvířaty

Orgány na ochranu zvířat

Výčet orgánů je dán šestou částí zákona č. 246/1992. Tyto orgány mají dozor nad těmi, kteří mají ve své péči zvíře, a musí prosazovat dodržování požadavků na ochranu zvířat, ale také musí vynucovat plnění stanovených povinností.

Tyto orgány jsou označovány jako orgány ochrany zvířat a dle § 19 jimi jsou: „*Ministerstvo zemědělství, Státní veterinární správa, státní orgány příslušné ke schvalování projektů pokusů, Ministerstvo vnitra ČR a Ministerstvo obrany ČR v rámci své působnosti, obecní úřady obcí s rozšířenou působností a ve vymezeném rozsahu taktéž obce. Mimo jejich výčet se zákon v následujících odstavcích zabývá též úpravou jejich působnosti.*“ (Zákon č. 246/1992 Sb.)

Dle veterinárního zákona můžeme označit za správní orgány Ministerstvo zemědělství, Ministerstvo obrany a Ministerstvo vnitra, obce a orgány veterinární správy (Zákon č. 166/1999 Sb.).

Prameny právní úpravy nakládání se zvířaty v lidské péči rozlišujeme na úrovni:

- práva mezinárodního
- práva Evropské Unie
- práva České republiky

Právní subjekty

Jako subjekty občanskoprávních vztahů zákon rozlišuje fyzickou osobu, právnickou osobu a stát (právní osoba). Jde tedy o osoby, kterým občanské právo přiznává způsobilost k právům a povinnostem, tedy právní subjektivitu. Svěprávnost je způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat). Právní osobnosti ani svěprávnosti se nikdo nemůže vzdát ani zčásti.

Práva může mít a vykonávat jen osoba. Povinnost lze uložit jen osobě a jen vůči ní lze plnění povinnosti vymáhat. Zřídí-li někdo právo nebo uloží-li povinnost tomu, co osobou není, přičte se právo nebo povinnost osobě, které podle povahy právního případu náleží (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Každý člověk má vrozená, přirozená práva, a tudíž se považuje za osobu. Zákon stanoví jen meze uplatňování přirozených práv člověka a způsob jejich ochrany. Práva spojená s osobností člověka nelze zcizit a nelze se jich vzdát.

„Právní osoba je organizovaný útvar, o kterém zákon stanoví, že má právní osobnost, nebo jehož právní osobnost zákon uzná. Právní osoba může bez zřetele na předmět své činnosti mít práva a povinnosti, které se slučují s její právní povahou. Právní osoby veřejného práva podléhají zákonům, podle nichž byly zřízeny; ustanovení tohoto zákona se použijí jen tehdy, slučuje-li se to s právní povahou těchto osob“ (Zákon č. 89/2012 Sb.).

3.2.1 Pojmy práva spojené s vlastnictvím zvířat

Zvíře

Zvířata dříve neměla samostatné právní postavení, a při nakládání s nimi se používala ustanovení týkající se věcí. Tedy úprava pro zvířata, souvisela hlavně s vlastnickým právem a s odpovědností za škodu způsobenou zvířetem, a to dle zákona č. 40 z roku 1964, dnes již tento zákon není v platnosti.

„-§ 489 Věc v právním smyslu (dále jen „věc“) je vše, co je rozdílné od osoby a slouží k potřebě lidí.

-§ 494 Živé zvíře má zvláštní význam a hodnotu již jako smysly nadaný živý tvor. Živé zvíře není věcí a ustanovení o věcech se na živé zvíře použijí obdobně jen v rozsahu, ve kterém to neodporuje jeho povaze“ (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Zvíře se tímto ustanovením dostalo ze statutu věci, ve kterém dlouhodobě bylo. Nyní není přesně stanovena současná kategorie, do které by zvíře mohlo zapadnout, jelikož není ani osobou ani věcí.

Přestože se pojem „zvíře“ běžně používá, občanský zákoník ho fakticky vůbec nedefinuje, ale jsou v něm definované skupiny zvířat jako divoké, zkrocené, domácí a chované pro potřeby přivlastnění a nabytí tak vlastnického práva. Nebo skupiny dle druhu vztahu zvířete k člověku (volně žijící zvíře, zvíře v lidské péči, hospodářské zvíře, handicapované zvíře, zvíře toulavé opuštěné a pokusné) (Zákon č. 246/1992 Sb.).

Zákon č. 246/1992 Sb. na ochranu zvířat proti týrání v platném znění je již mnohem přesnější, a za zvíře pro svá ustanovení definuje v § 3:

*„Pro účely tohoto zákona se rozumí **zvířetem** každý živý obratlovec kromě člověka, nikoliv však plod nebo embryo.“*

Zákon č. 166/1999 Sb. o veterinární péči (Veterinární zákon) se fakticky zabývá pouze obratlovci i když v platném znění rovněž zvíře přímo nedefinuje. Takže více méně respektuje klasifikaci pojmu „zvíře“ ze zákona č. 246/1992 Sb. (Zákon České národní rady č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání § 3).

Další zákony, které se alespoň částečně dotýkají termínů zvíře (živočich) jsou například zákon o myslivosti, plemenářský zákon a zákon na ochranu přírody.

Chovatel

Zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči v platném znění:

V § 3 Základní pojmy odst. 1 písmeno a) definuje, kdo je chovatelem:

*„**chovatelem** je každý, kdo zvíře nebo zvířata vlastní nebo drží, anebo je pověřen se o ně starat, ať již za úplatu nebo bezúplatně, a to i na přechodnou dobu“.*

Zákon č. 246/1992 Sb. o ochraně zvířat proti týrání:

§ 3 Pro účely tohoto zákona se rozumí

*„k) **chovatelem** každá právnická nebo fyzická osoba, která drží nebo chová (dále jen „chová“) zvíře nebo zvířata, trvale nebo dočasně, přemísťuje zvíře, nebo obchoduje se zvířaty, provozuje jatky, útulky, záchranné stanice, hotely a penziony pro zvířata nebo zoologické zahrady, provádí pokusy na zvířeti nebo zvířatech anebo pořádá jejich veřejná vystoupení“*

Tento zákon již definuje pojem chovatel jako osoby, které se o zvířata starají alespoň v řádu hodin (osoby, které se zvířaty zacházejí dlouhodobě).

Občanský zákoník naproti tomu používá pojmy „*vlastník zvířete*“, nebo „*pán*“, bez bližšího vysvětlení. Ale evidentně se jedná pouze o osoby, které mají ke zvířeti právo držby vlastnického práva.

Škoda způsobená zvířetem (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník)

„§ 2933 Způsobí-li škodu zvíře, nahradí ji jeho vlastník, ať již bylo pod jeho dohledem nebo pod dohledem osoby, které vlastník zvíře svěřil, anebo se zatoulalo nebo uprchlo. Osoba, které zvíře bylo svěřeno nebo která zvíře chová nebo jinak používá, nahradí škodu způsobenou zvířetem společně a nerozdílně s vlastníkem.“

„§ 2934 Slouží-li domácí zvíře vlastníku k výkonu povolání či k jiné výdělečné činnosti nebo k obživě, anebo slouží-li jako pomocník pro osobu se zdravotním postižením, zproští se vlastník povinnosti k náhradě, prokáže-li, že při dozoru nad zvířetem nezanedbal potřebnou pečlivost, anebo že by škoda vznikla i při vynaložení potřebné pečlivosti. Za týchž podmínek se povinnosti k náhradě zproští i ten, komu vlastník zvíře svěřil.“

„§ 2935 (1) Odňala-li třetí osoba svémocně zvíře vlastníku nebo osobě, které vlastník zvíře svěřil, nahradí třetí osoba škodu způsobenou zvířetem sama, prokáže-li vlastník nebo osoba, které vlastník zvíře svěřil, že odnětí nemohli rozumně zabránit; jinak společně a nerozdílně s nimi.

(2) Kdo zvíře svémocně odňal, nemůže se zprostit povinnosti k náhradě.“

Náhrady při ublížení na zdraví a při usmrcení

Při ublížení na zdraví odčiní škůdce újmu poškozeného peněžitou náhradou, která vyvažuje plně vytrpěnou bolest a další nemajetkové újmy. Jestliže vznikla při poškození zdraví i překážka pro lepší budoucnost poškozeného, nahradí mu škůdce i ztížení společenského uplatnění. Nelze-li výši náhrady takto určit, stanoví se dle zásad slušnosti.

Při usmrcení nebo zvláště závažném ublížení na zdraví odčiní škůdce duševní útrapy nejbližšímu příbuznému či jiné blízké osobě peněžitou náhradou vyvažující jejich utrpení. Nelze-li výši náhrady takto určit, stanoví se podle zásad slušnosti.

Zvláštní ustanovení § 2970 Náhrada při poranění zvířete

Při poranění zvířete nahradí škůdce účelně vynaložené náklady spojené s péčí o zdraví zraněného zvířete tomu, kdo je vynaložil (možnost proplacení zálohy). Náklady spojené s péčí o zdraví jsou účelné, i když většinou podstatně převyšují cenu zvířete.

3.2.2 GDPR

General Data Protection Regulation představuje novou legislativu EU, jde o nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů). GDPR je obecné nařízení EU v Úředním věstníku Evropské unie bylo vyhlášeno dne 27. dubna 2016 která výrazně zvyšuje ochranu osobních údajů. o ochraně osobních údajů, které vstoupilo v účinnost 25. 5. 2018. GDPR se vztahuje na všechny, kteří zpracovávají či shromažďují osobní data. Na organizace v EU i na organizace mimo EU, ty které nabízí zboží či služby osobám žijícím v EU (Petersen, 2018).

„Ochrana fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů je základním právem. Nařízení stanoví pravidla týkající se ochrany fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a pravidla týkající se volného pohybu osobních údajů. Osobním údajem je jakýkoli údaj o osobě, kterou může správce nebo kdokoli jiný přímo nebo nepřímo ztotožnit. Tedy osobními údaji jsou veškeré informace o identifikované nebo identifikovatelné fyzické osobě. Identifikovatelnou fyzickou osobou je fyzická osoba, kterou lze přímo či nepřímo identifikovat, zejména odkazem na určitý identifikátor, například jméno, identifikační číslo, lokační údaje, síťový identifikátor nebo na jeden či více zvláštních prvků fyzické, fyziologické, genetické, psychické, ekonomické, kulturní nebo společenské identity této fyzické osoby“ (Ministerstvo vnitra, 2018).

V oblasti zdravotnictví je třeba trvat na komplexnějším zpracovávání osobních údajů pacientů, členů jejich rodiny, zaměstnanců, ale i osob zranitelných (děti) a osob, které souhlas se zpracováním osobních údajů nejsou schopny samy poskytnout. Pro ochranu osobních údajů

a zpracování zdravotnické dokumentace k jejímu ukládání nám slouží zákon č. 372/2011 Sb., který se věnuje zdravotním službám celkově.

Všichni zaměstnanci by měli být dostatečně proškoleni ohledně ochrany osobních údajů (co jsou osobní údaje, co jsou citlivá data, jak vypadá žádost o přístup k datům, jak nahlásit porušení, atd.) (Quinn, 2018).

3.2.3 Welfare

Welfare = vytváření podmínek pro zvíře, aby se cítilo dobře. Podmínky jsou zaměřené na kvalitu života každého jednotlivého zvířete. Můžeme ji rozdělit podle toho, jestli se soustředí spíše na subjektivní stav, v němž se zvíře momentálně nachází, nebo na objektivnější stránku, a to na vytváření podmínek potřebných k tomu, aby se zvíře cítilo dobře.

Dobré životní podmínky zvířete zahrnují dva druhy aspektů a to jak fyzické, tak i mentální. Jejich naplňování záleží například na systému chovu, vhodnosti genotypu pro chov v daném prostředí a na způsobilosti pečujících osob. Existují různé klasifikace úrovní welfare.

Pěti bodová klasifikace úrovní welfare

1. požadovaná zvířata (Zajištění ideálních podmínek z hlediska zvířat)
2. morální (Zajištění takových podmínek chovu a zacházení se zvířaty, o nichž se člověk domnívá, že nejlépe zajišťují prožívání spokojeného života zvířetem)
3. právní (zajištění podmínek chovu odpovídající minimálním standardům chovu předepsaným právem)
4. ekonomická (zajištění minimálních požadavků nezbytných pro dosahování produkce)
5. postačující k zachování života (zajištění pouze základních životních potřeb)

Úroveň welfare, kterou zvířata vyžadují pro jejich maximální spokojenost, je maximou, kterou člověk není schopen ani v dnešní době zajistit. Druhým extrémem jsou podmínky postačující pouze k tomu, aby zvíře přeživalo. Nynější právně zakotvené požadavky (konvenčního) chovu zvířat ve formě minimálních standardů jsou vlastně kompromisem mezi minimálními požadavky (produkce ekonomická) a úrovní podmínek chovu a zacházení se zvířaty, o nichž si člověk myslí, že zajišťují prožívání maximálně spokojeného života zvířete (úroveň morální). Z toho můžeme usoudit, že i když tyto podmínky obvykle nezajišťují maximální úroveň spokojenosti zvířat, tak alespoň chrání zvířata před nejčastějšími a nejznámějšími formami strádání, utrpení a týrání.

Další druh klasifikace kvality života zvířete je závislý na kvalitě života (jestli stojí za to žít či ne). Tuto stupnici zformulovala britská rada pro welfare hospodářských zvířat. Podle ní má být maximálním požadavkem welfare to, aby každé zvíře prožívalo alespoň život, který stojí za to žít - samozřejmě z perspektivy zvířete. Protože zvířeti, které nemá alespoň život, který stojí za to žít, by na tom bylo teoretický lépe, kdyby nežilo.

Tříbodová klasifikace kvality života zvířete

1. dobrý život (good life)
2. život, který stojí za to žít (life worth living)
3. život, který nestojí za to žít (life not worth living)

Cíl, kterých se britská rada snaží dosáhnout, je zajistit všem hospodářským zvířatům kvalitu života, který stojí za to žít, a co nejvíce zvířatům zajistit alespoň dobrý život. Pro popis jednotlivých kategorií kvality života zvířete, se jako pomocného kritéria využívá zhodnocení, jak je v životě zvířete naplněno tzv. pět svobod (Müllerová et Stejskal, 2013).

Pět svobod (five freedoms)

1. svoboda od hladu a žízně
2. svoboda od nepohodlí
3. svoboda od bolesti, zranění a nemoci
4. svoboda projevat přirozené chování
5. svoboda od bázně a strádání

Animal Welfare odkazuje na touhu předcházet zbytečnému utrpení zvířat, a zároveň není kategoricky proti využívání zvířat z ekonomického hlediska (pokud zřizovatel zajistí dobrou kvalitu života). Animal welfare zahrnuje nejen stav zvířecího těla, ale také zvířecí pocity a vnímání. Podporuje dobré životní podmínky zvířat, znalosti, porozumění, dovednosti, postoje a hodnoty týkající se zapojení člověka do života zvířat. Byly vytvořeny řady vzdělávacích programů a specializovaných kurzů, které se zabývají dobrými životními podmínkami zvířat z etických, politických a praktických hledisek. Institut ochrany zvířat a mezinárodní fond pro dobré životní podmínky zvířat se podílejí na vzdělávání v oblasti práv zvířat a jejich dobrých životních podmínek (Kopnina et Cherniak, 2015).

3.3 Právní předpisy v zoorehabilitaci

Zákon č. 372/2011 Sb. o zdravotních službách shrnuje spoustu odvětví ze zdravotnického prostředí. Od základních ustanovení, přes oprávnění k poskytování zdravotních služeb, po povinnosti a práva jak pacientů, tak poskytovatelů zdravotních služeb. Je zde zahrnuta i problematika zpracovávání a uskladňování dokumentace ve zdravotnictví, nakládání s odejmutými částmi lidského těla a zacházení s tělem zemřelého postupy při umírání a pitvě.

Ohledně obecných podmínek poskytování zdravotních služeb jsou důležité podmínky pro poskytovatele zdravotních služeb, protože jsou důležité a jsou jednou z podmínek k proplácení hiporehabilitace.

Poskytovatel může poskytovat pouze zdravotní služby uvedené v oprávnění k poskytování zdravotních služeb za podmínek pouze prostřednictvím osob způsobilých k výkonu či činnosti související s poskytováním zdravotních služeb a pouze ve zdravotnických zařízeních a v místech uvedených v oprávnění k poskytování zdravotních služeb, a to za podmínek, že zařízení musí být dostatečně technicky a věčně vybaveno pro poskytování služeb.

O udělení oprávnění k poskytování zdravotních služeb rozhodují krajský úřad, Ministerstvo obrany, Ministerstvo spravedlnosti nebo Ministerstvo vnitra. Podmínky udělení oprávnění k poskytování zdravotních služeb jsou rozdělené pro právnické a fyzické osoby, nachází se zde i náležitosti k žádosti (Zákon č. 372/2011 Sb.).

Práva pacienta při poskytování zdravotní péče a zdravotních služeb.

Je samozřejmé, že pacient musí být chráněn. K tomu slouží část zákona č. 372/2011 Sb. Jsou zde sepsána nejen práva pacientů, ale také jejich povinnosti. Sem patří například to, že zdravotní služby lze pacientovi poskytnout pouze s jeho svobodným a informovaným souhlasem, nestanoví-li tento zákon jinak. Během poskytování zdravotnických služeb má pacient právo na úctu, důstojné zacházení, na ohleduplnost a respektování soukromí při poskytování zdravotních služeb v souladu s charakterem poskytovaných zdravotních služeb, právo zvolit si poskytovatele oprávněného k poskytnutí zdravotních služeb, které odpovídají zdravotním potřebám pacienta a zdravotnické zařízení, pokud tento zákon nebo jiné právní předpisy nestanoví jinak a vyžádat si konzultační služby od jiného poskytovatele. Dále je to právo na nepřetržitou přítomnost zákonného zástupce či opatrovníka a přítomnost osoby blízké nebo osoby určené pacientem, právo být předem informován o ceně poskytovaných zdravotních služeb nehrazených, nebo částečně hrazených z veřejného zdravotního pojištění a o způsobu

jejich úhrady, pokud to jeho zdravotní stav umožňuje. Dále znát jména a příjmení zdravotnických či jiných odborných pracovníků a přijímání návštěv či osob poskytujících duchovní péči a podporu. Nachází se zde i část o možnosti přístupu vodících a asistenčních psů do zdravotnických zařízení.

3.3.1 Právní předpisy a psi

Právní předpisy pro využití psů jsou důležité hlavně z hlediska možnosti proplácení a přidělování psů osobám se zdravotním postižením. Je důležité si uvědomit, že právní předpisy (ať už ve formě zákonů či vyhlášek) upravují především otázky týkající se zdravotnictví jako celku. Jen malým procentem upravují otázku týkající se vodících a asistenčních psů.

Pracovní psi pomáhají lidem, kteří mají různá smyslová postižení, a upozorňují je na překážky, zvuky události a jiné. Jiní nachází a přináší předměty, tahají invalidní vozíky, otevírají dveře. Vyskolený servisní pes může zvyšovat sebevědomí, sebehodnocení a osobní spokojenost člověka (Coppinger et al., 1998). Bylo zjištěno, že mnoho lidí si vytváří silnou emocionální vazbu s pracovními zvířaty. Lidé je často považují za společenská zvířata, rodinné příslušníky. Je pravděpodobné, že mezi lidmi se zdravotním postižením bude existovat ještě silnější vazba na jejich asistenční psy, kvůli jejich vzájemné závislosti. Majitel je závislý na psovi pro jeho pomoc v každodenním fungování a pes je závislý na vlastníkovu pro jeho každodenní péči o něj (Kwong et Bartolomew, 2011).

Vodící psi pro lidi se zrakovým postižením jsou jedním z typů pracovních psů. Pomáhají lidem se zrakovým postižením, fyzicky i mentálně, v každodenním životě. Míra úspěšnosti výcviku vodícího psa se v každém zařízení liší, ale nejčastější důvody k vyloučení psa z výcviku jsou problémy s chováním, agrese, strach, rozptýlení jinými zvířaty (Arata et al., 2010). Literatura o vztazích mezi člověkem a psem vysvětluje psychologické a sociální výhody života se psem hlavně u lidí se zdravotním postižením. Ztráta zraku může být spojena se ztrátou totožnosti, ztrátou pocitu dospělosti a samostatnosti. Ale ukázalo se, že vodící pes vyvažuje tuto ztracenou identitu tím, že se jejich majitelé cítí více připraveni k běžnému životu. Nabízejí jim společenský kontakt a pocit bezpečí (Meyer et al., 2018).

Důležité jsou požadavky na dovednosti vodícího psa, které jsou sepsány ve vyhlášce č. 388/2011 Sb. Jde o pět hlavních skupin. Týkají se poslušnosti, ovladatelnosti a chování psa, dovednosti potřebné k vodění zrakově postižené osoby, vyhledávací dovednosti, dovednosti při cestování v dopravních prostředcích a dovednosti v místě bydliště.

- poslušnost, ovladatelnost a chování: jsou to dovednosti jako ovladatelnost na vodítku v klidu na místě a za pohybu. Polohy psa v klidu vedle osoby se zrakovým postižením, nadále je to aport, poslušnost na přivolání, chování psa na veřejných prostranstvích. Chování při průchodu skupinou osob, lhostejnost psa vůči zvukovým, pachovým a zrakovým (vozidla, ostatní psi a zvířata, odpadky, atd.) vjemům.
- dovednosti potřebné k vodění osoby se zrakovým postižením: patří sem zahájení a udržení směru a tempa chůze, změna směru chůze, změna tempa a přerušování chůze, označení chodníku, převádění přes vozovku, chůze po schodech, vyhýbání se překážkám po pravé i levé straně, dále vyhýbání se vysokým překážkám, překážkám pod úrovní terénu, vyhýbání se pohyblivým překážkám, jízda na eskalátoru, vyvedení z nepřehledné situace a schopnost chůze mimo chodníky a na venkově.
- vyhledávací schopnosti: nalezení přechodu pro chodce, nalezení schodů a eskalátorů, dveří, zastávky hromadné dopravy, chodníku a výtahu na příslušný povel.
- dovednosti při cestování v dopravních prostředcích: nástup a výstup do dopravních prostředků, při cestování se pes nesmí bát, musí být dostatečně opatrný (metro, tramvaj), aby nedošlo ke zranění.
- dovednosti v místě bydliště: obchody, lavičky v místě bydliště, cesta domů. V místě bydliště se pes musí naučit potřebné trasy pro osobu se zrakovým postižením. Základní je trasa domů, do obchodu, nalezení prodejního pultu, lavičky, cesty k lékaři, na poštu a dalších dle potřeb osoby se zrakovým postižením (Vyhláška č. 388/2011 Sb.).

K nejčastějším úkonům **asistenčního psa** patří přinášení předmětů (telefon, potraviny, oblečení, a další), otevírání dveří (speciální držadla), obsluha světelných vypínačů a přivolávání výtahu, nakupování (ukládá do košíku, podá peněženku), pomoc při oblékání a svlékání, dále nošení potřebných věcí, pomoc při vstávání a usedání do vozíčku, přitažení a roztlačení vozíčku bez pohonu, přivolání člena domácnosti, zabezpečení opory u lidí s poruchou centra rovnováhy (Audrestch et al., 2015).

K dovednostem **terapeutického psa** patří hlavně plnění povelů poslušnosti, aportování předmětů a trpělivost. Léčebný vliv můžeme rozdělit na úroveň fyzickou a psychickou. V rámci fyzické úrovně jde hlavně o vnímání tepla, dechové a srdeční frekvence psa, což může pomoci k celkovému zklidnění klienta (Betlachová et al., 2015). Mluvíme také o polohování, kde se využívá toho, že pes má o stupeň vyšší tělesnou teplotu než člověk. Dochází tak k prohřátí svalů, a tím ke zlepšení krevního oběhu a uvolnění svalových křečí. V rámci psychické úrovně jde zejména o přítomnost psa jako společníka, což může zmírňovat deprese, stres a také zlepšovat komunikační schopnosti (Kaminski et al., 2002).

Dle zkušebního řádu Delta Society má předpoklady pro splnění zkoušek:

Při výběru psa vhodného k výcviku pro pomoc zdravotně postižených nehraje tak velkou roli plemeno psa, spíše se soustředíme na individuální povahu a charakter. Je důležité nepodcenit výchovu a socializaci. Při výběru je důležité si uvědomit co od psa budeme vyžadovat a podle toho vybrat správnou povahu.

Vlastnosti psa, které je třeba zohlednit

- vyrovnaná povaha – neagresivní, nebojácný
- socializovanost – s lidmi (s předměty kočárky, hole, atd.), i s prostředím (budovy, doprava, povrchy)
- ovladatelnost – umí několik základních povelů
- ochotnost spolupracovat
- silná vazba na psovoda – ale nesmí na něm být úzkostně závislým
- má být zdravý a čistotný (Pet Partners, 2019)

Testování štěňat

Štěňata prožívají takzvaná citlivá období jejich vývoje přibližně ve věku 3-12 týdnů. Testované chování nesmí být příliš ovlivněno prostředím. Jedním z problémů při testování štěňat je, že různé aspekty chování se rozvíjí v různém věku, proto bylo navrženo, aby se testování provádělo v blízkosti dozrávání mezi 9 a 18 měsíci v závislosti na plemeni. Testování štěňat se nazývá Puppy Profiling Assessment (PPA) a měří chování tím, že hodnotí reakci štěňat na řadu kontrolovaných podnětů. PPA test vyvinuli Jack a Wendy Volhard v roce 1996. PPA

měří reakci na člověka, posuzuje se důvěra k člověku a reakce na environmentální podněty. Tyto aspekty chování odpovídají rozměrům temperamentu (Asher et al., 2013).

Štěňatům byly představeny následující podněty: přivolání, reakce na hračku, jemné zadržení, hluk, hlazení, model pohybujícího se zvířete (veverka), tunel a rampa. 50 cm vysoká bariéra po jedné dlouhé straně vytvořila chodbu, která obsahovala podněty tunelu a rampy. Jeden ze tří hodnotitelů, kterým byla osoba, která předtím neznala štěně, provedla PPA a zaznamenala výsledky do protokolu. Štěňata se nesetkala s podněty před testováním a nebyla speciálně vyškolená, aby reagovala na lidi nebo objekty podobné těm v PPA (Asher et al., 2013).

Samotný výcvik psa trvá v průměru 6 až 9 měsíců, někdy i déle. Záleží na závažnosti postižení klienta, a tím i na náročnosti úkonů, které bude muset pes ovládat. Záleží také na učenlivosti psa. Dokud pes nepředvádí spolehlivé výkony, není možné ho předat klientovi k secvičování (Helppes, 2019).

Psi mohou být odmítnuti v jakékoli fázi pro problémy týkající se zdraví (např. kyčle, lokte a sítnice dysplázie), nebo chování (např. rozptýlení psů, úzkost) (Tomkins et al., 2011).

Dotace a podmínky k proplácení

Vodící pes pro nevidomé je označován jako zvláštní pomůcka dle zákona č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů.

„Nárok na příspěvek na zvláštní pomůcku má osoba, která má těžkou vadu nosného nebo pohybového ústrojí nebo těžké sluchové postižení anebo těžké zrakové postižení charakteru dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu a její zdravotní stav nevyklučuje přiznání tohoto příspěvku.“ Těmto osobám se vydává průkaz o zdravotním postižení různého typu (Zákon č. 329/2011 Sb.).

Maximální výše příspěvku na zvláštní pomůcku činí tři sta padesát tisíc korun (výjimkou jsou příspěvky na pořízení zvedacích plošin, jejich maximální výše činí čtyři sta tisíc korun). Je rozdíl mezi výší příspěvku na pořízení zvláštní pomůcky do deseti tisíc korun a nad deset tisíc. Pes jako zvláštní pomůcka spadá do kategorie nad deset tisíc korun. Tato kategorie stanovuje nutnost spoluúčasti na pořízení zvláštní pomůcky (psa) ve výši deseti procent z ceny zvláštní pomůcky. Příspěvek na vodícího psa je poskytován osobám nad patnáct let věku, tuto podmínku stanovuje zákon číslo 329/2011 Sb..

Osoba „*Nemusí vrátit peníze byl vyplacen příspěvek na pořízení vodícího psa a tento v období před uplynutím 60 kalendářních měsíců po sobě jdoucích ode dne vyplacení příspěvku zemře nebo ztratí své dovednosti z důvodu onemocnění nebo úrazu, k němuž došlo bez zavinění příjemce dávky*“ (Zákon č. 329/2011 Sb.).

Osoby se zdravotním postižením mají dle daných kritérií nárok na určitá zvýhodnění. Tato zvýhodnění se týkají i přepravy vodících psů.

Nárok na průkaz osoby se zdravotním postižením má osoba starší jednoho roku s tělesným, smyslovým nebo duševním postižením charakteru dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu, které podstatně omezuje její schopnost pohyblivosti nebo orientace, zahrnuje i osoby s poruchou autistického spektra (Zákon č. 329/2011 Sb.). U zdravotního průkazu je důležité správné označení druhu průkazu, zda jde o TP = těžké postižení, ZTP = zvlášť těžké postižení, nebo o ZTP/P = zvlášť těžké postižení s průvodcem. Na průkazu musí být jméno držitele průkazu, datum narození, doba platnosti průkazu, fotografie držitele a číslo průkazu. Dále pak označení krajské pobočky Úřadu práce, která průkaz vydala a vzor průkazu a symboly označení osoby s úplnou nebo praktickou hluchotou nebo osoby hluchoslepé anebo osoby úplně nebo prakticky nevidomé, to vše dle vyhlášky číslo 388/2011 Sb. Konkrétní nároky na tyto druhy průkazu pak udává zákon č. 329/2011 Sb..

Na průkaz **TP** má nárok osoba se středně těžkým funkčním postižením pohyblivosti nebo orientace, včetně osob s poruchou autistického spektra. Osoba, která je držitelem průkazu TP, má nárok na různá zvýhodnění (vyhrazená místa k sezení v dopravě, přednost při osobním projednávání ve svých záležitostech).

Na průkaz **ZTP** má nárok osoba s těžkým funkčním postižením pohyblivosti nebo orientace, včetně osob s poruchou autistického spektra. Osoba, která je držitelem průkazu ZTP, má nárok na výhody jako osoby s průkazem TP a bezplatnou dopravu či dopravu s určitou slevou.

Na průkaz **ZTP/P** má nárok osoba se zvlášť těžkým funkčním postižením nebo úplným postižením pohyblivosti nebo orientace s potřebou průvodce, včetně osob s poruchou autistického spektra. „*Osoba, která je držitelem průkazu ZTP/P, má nárok na výhody uvedené pro držitele průkazu ZT i ZTP, na bezplatnou dopravu průvodce veřejnými hromadnými dopravními prostředky v pravidelné vnitrostátní osobní hromadné dopravě, bezplatnou dopravu vodícího psa, je-li úplně nebo prakticky nevidomá, pokud ji nedoprovází průvodce. Osobě, která je držitelem průkazu ZTP nebo průkazu ZTP/P, a průvodci držitele průkazu*

ZTP/P, může být poskytnuta sleva ze vstupného na divadelní a filmová představení, koncerty a jiné kulturní a sportovní akce“ (Zákon č. 329/2011 Sb.).

Další nároky osob, které jsou držiteli průkazu TP, ZTP nebo ZTP/P, upravují jiné právní předpisy, například zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 565/1990 Sb., o místních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 13/1997 Sb., o pozemních komunikacích, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitosti, ve znění pozdějších předpisů.

„Příspěvek na zvláštní pomůcku, který je poskytován na pořízení vodícího psa, se poskytne jen na pořízení psa, který byl vycvičen a předán právnickou nebo fyzickou osobou, která je členem mezinárodní organizace sdružující výcvikové školy. Podmínka členství v mezinárodní organizaci sdružující výcvikové školy se považuje za splněnou, i pokud není právnická nebo fyzická osoba jejím členem, avšak podala přihlášku za člena, nejdéle však po dobu 2 let ode dne podání této přihlášky. Prováděcí právní předpis stanoví dovednosti vodícího psa, které musí splňovat“ (Zákon č. 329/2011Sb.).

Žadatel o dávku (i příspěvek na vodícího psa) je povinen podrobit se vyšetření zdravotního stavu lékařem, který plní úkoly okresní správy sociálního zabezpečení či zařízením, které je určeno Českou správou sociálního zabezpečení, a poté předložit výsledky vyšetření a sdělit doplňující údaje, které jsou významné pro vypracování posudku (Zákon č. 329/2011 Sb.)

Zákon číslo 565/1990 Sb. České národní rady o místních poplatcích určuje, že poplatek ze psů se platí ze psů starších 3 měsíců. Od poplatku ze psů je osvobozen držitel psa, kterým je osoba nevidomá, bezmocná, osoba s těžkým zdravotním postižením, která je držitelem průkazu ZTP/P podle zvláštního právního předpisu (Zákon č. 329/2011 Sb.), osoba provádějící výcvik psů určených k doprovodu těchto osob, osoba provozující útulek zřízený obcí pro ztracené nebo opuštěné psy nebo osoba, které stanoví povinnost držení a používání psa zvláštní právní předpis (například zákon o myslivosti).

Přístup vodících a asistenčních psů do zařízení

Dle vyhlášky č. 602/2006 Sb., která upravuje hygienické požadavky stravovacích služeb, mají vodící psi a psi speciálně vycvičení pro doprovod osob s těžkým zdravotním postižením výjimku při vstupu do takovýchto zařízení. Takže tato vyhláška garantuje přístup

těchto psů do restaurací a jídelen, dále do kosmetických (kadeřnictví, manikúry, masérské zařízení), rekondičních a regeneračních zařízení.

Dále § 30 odstavec 3 zákona č. 372/2011 Sb. o zdravotních službách uvádí, že pacient se smyslovým či tělesným postižením, který využívá psa se speciálním výcvikem (zákon uvádí vodícího či asistenčního psa), má právo na doprovod a přítomnost psa ve zdravotnickém zařízení. Zohledňuje se aktuální zdravotní stav pacienta a samozřejmě práva ostatních pacientů ve zdravotnickém zařízení.

Vstup do veřejných prostor, jako jsou například úřady či školy, žádný právní předpis vodícím, ani ostatním asistenčním psům nezaručuje. Vstup a pohyb v těchto prostorech je pak na dohodě se zástupci příslušné organizace.

Přeprava psů ve vlaku je určována dle smluvních přepravních podmínek Českých drah pro veřejnou dopravu. Při pohybu osoby se psem v prostorách Českých drah určených pro veřejnost musí mít pes nasazen bezpečný náhubek a musí být na vodítku nakrátko. Avšak pro vodící psy pro nevidomé, pro asistenční psy a pro služební psy policistů toto ustanovení neplatí. Takže nemusí mít nasazený náhubek, ale nesmí být přepravován na sedadle a musí být držen na vodítku nakrátko (Smluvní podmínky českých drah, 2019).

Přeprava autobusovou dopravou: cestující může vzít s sebou do vozidla jen psa, pokud má bezpečný náhubek a je držen na pevném a krátkém vodítku. Pes nesmí být přepravován na sedadle. Z přepravy nelze psa vyloučit ani jeho přepravu odmítnout i bez použití bezpečného náhubku: vodícího psa doprovázejícího nevidomou osobu, služebního psa Ministerstva Vnitra ČR, Ministerstva obrany ČR, Záchraných sborů, Vězeňské služby, Celní správy a dalších státních orgánů. Řídí se zákonem č. 175/2000 Sb. (ČSAD, 2019).

Obec může obecně závaznou vyhláškou upravit pravidla pro pohyb psů na veřejném prostranství a vymezit prostory pro jejich volné pobíhání (použití vodítka a náhubku), na základě zákona č. 246/1992 Sb. (Ministerstvo vnitra, 2010).

3.3.2 Právní předpisy a koně

K zooterapii nevyužíváme pouze psy, ale i koně. Pod pojmem hiporehabilitace můžeme zařadit 4 formy. Jsou to hipoterapie, psychoterapie pomocí koně, aktivity s využitím koní a parajezdeckví. Právní úpravu pro hiporehabilitační činnost můžeme rozdělit dle povahy na hiporehabilitaci jako druh zdravotní péče (řídí se zákonem č. 372/2011 Sb.), hiporehabilitaci

jako podnikatelskou aktivitu řízenou živnostenským zákonem č. 455/1991 Sb. a na hiporehabilitaci pro zájmovou činnost řízenou občanským zákoníkem.

Je-li hiporehabilitační činnost provozována musí provozovatel plnit mimo jiné i evidenční povinnosti podle zákona o účetnictví č. 563/1991 Sb. a také daňové povinnosti podle zákona o daních z příjmu 586/1992 Sb.

Provozovatel (fyzická nebo právnická osoba) podnikatelské aktivity a hiporehabilitace musí mít oprávnění k provozování činnosti na základě živnostenského zákona. V rámci živnosti a hiporehabilitace se jedná nejčastěji o živnost „provozování tělovýchovných a sportovních zařízení“, což je živnost vázaná a zahrnuje kvalifikační podmínky, jako je studium vysokoškolské či vyšší odborné se zaměřením na tělovýchovu a sport, či osvědčení o rekvalifikaci, nebo jiný doklad o odborné kvalifikaci vydaný akreditovaným zařízením. Podnikatel může živnost provozovat sám či prostřednictvím odpovědného zástupce, a může mít i zaměstnance. Ceny výkonů jsou smluvní (Zákon č. 455/1991 Sb.).

3.3.2.1 Výběr a výcvik koní pro hiporehabilitaci

Rozhodující vlastností, podle které se vybírá kůň pro hiporehabilitaci a hipoterapii, není plemenná příslušnost, ale kvůli široké škále klientů s různými handicapy jsou vyžadovány koně různého temperamentu a exteriéru. Kůň je zde jako terapeutický zprostředkovatel léčebného účinku. Je nástrojem v ruce terapeuta, protože hiporehabilitace je cílená a středem zájmu je vždy klient a jeho problém. Kůň zařazený do hiporehabilitace musí být v dokonalé kondici a zdravý, protože hiporehabilitace znamená pro koně zátěž v podobě fyzického i psychického vypětí. Pro každý druh terapie s koněm jsou podstatné různě vlastnosti koně, perfektní zdravotní stav (kulhající kůň evokuje u klienta patologickou hybnost), pravidelné a klidné chody s dostatkem kmihu, perfektní charakter, poslušnost, samostatnost, klid, dostatečná adaptace a habituace na rušivé vlivy a na neadekvátní zátěž, lehká ovladatelnost, dostatečná psychická odolnost a různý temperament (Hollý et Hornáček, 2005).

Speciální výcvik, který je potřeba k možnosti upotřebení hipoterapeutického koně, se neprovádí až po základním výcviku, ale paralelně s ním. Jde o cílenou přípravu koně pro pedagogické, psychologické a zdravotnické potřeby. Hipoterapeutický kůň musí mít udržované pevné a pružné dorzální svalstvo, musí být trpělivý, musí umět klidně stát u rampy, snášet dotyky po celém těle, nesmí být lechtivý. Musí být velmi poslušný při vodění na jedné ruce a být dobře ovladatelný na lonžích. Kůň se musí naučit, kdy rozlišit a podchytit tu nejmenší

změnu rovnováhy jezdce, a kdy nevnímat kývání se v sedle, které způsobuje postižení klienta a okamžitě zastavit, když pacient ztrácí rovnováhu a padá. Měl by být dokonale zvyklý na pohyby předmětů používaných v léčebně-pedagogickém ježdění (házení míčem, mávání s předměty, pískání a jiné zvuky). Hiporehabilitační kůň se nesmí lekat náhlých zvukových ani optických podnětů, tedy musí být psychicky odolný (Hollý et Hornáček, 2005).

3.3.2.2 Organizace a proplácení

Většina středisek doporučených pro hiporehabilitaci jsou členy střediska České Hiporehabilitační Společnosti (ČSH) a splňují nároky na kvalitní služby pro klienty a uživatele v oborech hiporehabilitace (zázemí, vzdělání pracovníků, připravenosti koní, aj.) Získání statutu střediska doporučených pro hiporehabilitaci je zcela dobrovolné.

Přidružená střediska pod ČSH jsou Apolenka, z.s., Cabalinus, z.s., Centrum Kociánka, Centrum pobytových a terénních sociálních slžeb Zbůch, Ewuilibro, z.s., Epona, z.s., Danácký dvůr, z.s., Hipocentrum PN Kosmonosy, Hiporehabilitace Baneta, z.s., Hiporehabilitace Jupiter, z.s., Horticon, z.s., Jezdecký klub Sviadnov, z.s., JK Fany Hostěnice, Jurášek, Koníček, o.p.s., Majoránek, z.s., POČIN spolek, Rehabilitace Kateřina s.r.o, Ryzáček, z.s., Sdružení SRAZ, z.s., Stáj Rozárka, z.s., Zookoutek psychiatrická nemocnice Jihlava) (ČSH, 2018)

Podmínky k proplácení

Mluvíme-li o hiporehabilitaci jako druhu zdravotní péče, tak hiporehabilitační centrum musí splňovat 3 body podstatné k proplácení od pojišťovny:

1. Musí mít statut poskytovatele zdravotní péče (ve stáji složitě realizovaný z hlediska dodržení hygienických nároků a požadovaných stavebních úprav), dle zákona číslo 372/2011 Sb. zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování.

2. Fyzioterapeut/ ergoterapeut – zaměstnanec střediska má absolvovaný kurz hipoterapie/hiporehabilitace.

3. Hiporehabilitační středisko musí mít smlouvu se zdravotními pojišťovnami na kód 21221. Bodový systém pojišťoven je vytvořen dle vyhlášky číslo 134/1998 Sb. Vyhláška Ministerstva zdravotnictví, kterou se vydává seznam zdravotních výkonů s bodovými

hodnotami, v pozdější úpravě vyhlášky 493/2005 Sb. kterou se vydává seznam zdravotních výkonů s bodovými hodnotami, ve znění pozdějších předpisů. Dnem 1. ledna 2019 nabyla účinnosti vyhláška č. 301/2018 Sb., kterou se mění vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 134/1998 Sb., kterou se vydává seznam zdravotních výkonů s bodovými hodnotami, ve znění pozdějších předpisů (VZP, 2018).

V následující tabulce jsou vysvětleny základní pojmy použité v seznamu zdravotních výkonů s bodovými hodnotami dle vyhlášky č. 493/2005 Sb. (Tabulka č. 1).

1.	seznam výkonů	seznam zdravotních výkonů s bodovými hodnotami
2.	zdravotní výkon	základní jednotka seznamu, popisující ucelenou činnost při poskytování hrazených služeb (dále jen výkon)
3.	kategorie výkonu	kategorie úhrady výkonu - řadí výkon mezi výkony plně hrazené a hrazené za určitých podmínek
4.	autorská odbornost	odbornost, která navrhla a odborně garantuje výkon
5.	číslo výkonu	pětimístné číslo jednoznačně identifikující výkon v rámci seznamu výkonů
6.	název výkonu	stručný text vystihující jednoznačně podstatu výkonu
7.	popis výkonu	text, rozvíjející název výkonu, popisující výkon a případně jeho provedení
8.	OM omezení místem	omezení pro vykazování výkonu podle Kapitoly 2 bodu 4
9.	OF omezení frekvencí	omezení pro vykazování výkonu frekvencí jeho provedení vztahenou na jednoho pojištěnce a jedno nebo více časových období
10.	čas výkonu	čas výkonu v minutách. Autorská odbornost výkonu je rozhodující pro přiřazení minutové režijní sazby. Celková hodnota minutové režie výkonu se vypočte jako součin času výkonu a minutové režijní sazby příslušné k výkonům dané autorské odbornosti (viz kapitola 7). Čas výkonu vyjadřuje dobu, po kterou je pracoviště prováděním výkonu plně vytíženo.
11.	nositel výkonu	zdravotnický pracovník, který se podílí na provedení výkonu. K výkonu jsou přiřazeny osobní náklady jednoho nositele výkonu, pouze výjimečně více nositelů (operační výkony a podobně). Je-li nositelem výkonu alespoň jeden lékař nebo jiný vysokoškolský pracovník, nejsou zásadně k

		výkonu přiřazeny osobní náklady nelékařských zdravotnických pracovníků (jsou obsaženy v úhradě nepřímých nákladů - režii).
12.	čas nositele výkonu	čas, po který je daný zdravotnický pracovník zaměstnán prováděním právě tohoto jediného výkonu
13.	INDX mzdový index nositele výkonu	index, který charakterizuje kvalifikaci nositele k provedení výkonu a obtížnost provedení výkonu
14.	body bodová hodnota výkonu	součet všech přímých nákladů na výkon (osobních nákladů nositele výkonu, nákladů na jednoúčelové přístroje a jejich specifickou údržbu, při provedení výkonu přímo spotřebovaný zdravotnický materiál a při provedení výkonu přímo spotřebované léčivé přípravky) kalkulovaný v korunách a vyjádřený v bodech
15.	ZUM	zvlášť účtovaný zdravotnický materiál, který lze zvlášť účtovat k výkonu, pokud byl odůvodněně při výkonu spotřebován
16.	ZULP	zvlášť účtovaný léčivý přípravek, který lze zvlášť účtovat k výkonu, pokud byl odůvodněně při výkonu spotřebován
17.	OD	ošetřovací den
18.	ZP	zdravotnické prostředky

(tabulka č.1, vyhláška č. 493/2005 Sb. kterou se vydává seznam zdravotních výkonů s bodovými hodnotami)

Hiporehabilitaci je možné v konkrétním případě zařadit do systému péče proplácené zdravotní pojišťovnou. Tato možnost se týká kódu **21221 INDIVIDUÁLNÍ KINEZIOTERAPIE L**. Tento kód fyzioterapeut využívá při vykazování hiporehabilitace u klientů s DMO pro zdravotní pojišťovny.

Vyhláška, kterou se mění vyhláška č. 134/1998 Sb., kterou se vydává seznam zdravotních výkonů s bodovými hodnotami, ve znění pozdějších předpisů.

„Individuální pohybová terapie založená na ucelené znalosti terapeuta ve specializovaném terapeutickém konceptu nebo metodě. Výkony individuální kinezioterapie lze vzájemně kombinovat nejvýše do 60 minut dvakrát v jednom dni.“ (Tento kód je zařazen do kategorie P což znamená, že je plně hrazen, čas výkonu je stanoven na 45 minut, je omezen frekvencí na 2x za den a také má omezení místem pouze na specializované pracoviště. Není třeba zvlášť účtovaný zdravotnický materiál ani léčivý přípravek (Vyhláška č. 301/2018 Sb.).

Body 384: „součet všech přímých nákladů na výkon (osobních nákladů nositele výkonu, nákladů na jednoúčelové přístroje a jejich specifickou údržbu, při provedení výkonu přímo spotřebovaný zdravotnický materiál a při provedení výkonu přímo spotřebované léčivé přípravky) kalkulovaný v korunách a vyjádřený v bodech“ (Vyhláška č. 493/2005 Sb.).

3.3.2.3 Podmínky a legislativa k poskytování hipoterapie

Podmínky pro poskytování hipoterapie jsou definované legislativními podmínkami terapie v obecném slova smyslu. Terapii indikuje lékař a poskytuje ji odborný pracovník, který odpovídá za její bezpečnost a správné provedení.

Další podmínkou je technické, hygienické a kulturní zázemí ve kterém terapie probíhá. V případě poškození klienta koněm má vždy trestně právní odpovědnost jeho majitel a terapeut, který vede terapii (Hermannová et al., 2014).

Technické a materiální podmínky pro hiporehabilitaci

Terapii prostřednictvím koně lze provádět ve specializovaných střediscích nebo okrajově i v menších stájích. Je nutné zajistit dobré podmínky pro koně i pacienty. Kvalita terapie závisí hlavně na schopnostech terapeutů a připravenosti koní. Terapeutická stáj musí splňovat dostupnost pro pravidelný a dlouhodobý léčebný režim. Ideální jsou stáje buď jako součást léčebného (zdravotního, sociálního) zařízení, nebo alespoň dostupné v blízkosti měst. Avšak pro volnočasové či několikadenní pobyty jsou zase vhodné venkovské a prázdninové areály. Dále jsou potřebné prostory pro realizaci terapie, což jsou světlé a prostorné stáje, které jsou bezpečné. Uzavřená venkovní jízdárna (ideální hala) zajišťuje nezávislost na počasí. Konkrétně pro fyzioterapii je důležitý pevný, rovný a mírně svažité terén. Snad nejdůležitější součástí vybavení stáje je nástupní rampa. Při fyzioterapii batolat a dětí předškolního věku není potřebná, ale při fyzioterapii a psychoterapii dospělých pacientů se bez nástupní rampy neobejdeme. U pacientů bez pohybových poruch vystačí jednoduchá rampa se schody, ale u pacientů s poruchami pohybového systému je nutná rampa konstrukčně složitější (nájezdová, protiskluzová rampa, schody, zábradlí). Výška rampy je dána průměrnou výškou koní ve stáji. Plošina se nachází přibližně ve výšce loketního kloubu koně.

(Obrázek č. 1, nástupní rampa s nájezdovou částí i se schody)

Podle klinického stavu pacienta terapeut určuje využití sedel nebo madel. Sedla se většinou využívají v psychoterapii. Madla se spíše využívají ve fyzioterapii. Ponechávají volný prostor na hřbetu koně a zajišťuje přímý kontakt pacienta a koně. Pacienti, kteří jezdí na koni mají vždy hlavu chráněnou certifikovanou ochrannou jezdeckou helmou. Výjimkou jsou ležící děti, u kterých helma nedovoluje správné držení krční páteře a u batolat kvůli malému objemu hlavy a nestabilitě krčních svalů. U nich je nutná zvýšená ochrana jištěním dítěte z obou stran a spolehlivý kůň (Hermannová et al., 2014).

Právní a legislativní podmínky pro hiporehabilitaci

Hlavně se jedná o znění zákona číslo 372/2011 Sb. zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů, například vyhláška číslo 55/2011 Sb. o činnostech zdravotnických pracovníků a jiných odborných pracovníků, ale také zákon č. 96/2004 Sb. Zákon o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu nelékařských zdravotnických povolání a k výkonu činnosti souvisejících s poskytováním zdravotní péče a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o nelékařských zdravotnických povoláních).

Důležité je si uvědomit, že nelze zaručit stoprocentní bezpečnost zúčastněných, ale možné selhání lidského faktoru nebo koně můžeme prevencí, důsledností a dodržováním všech bezpečnostních pravidel minimalizovat. Důležité je upravit prostředí a vyloučit rizikové faktory (uklizení předmětů, kvalitní pevné cesty, a jiná opatření). Dalším důležitým aspektem je tým (odbornost, praxe, komunikace v týmu). Ten nesmí dopustit, aby se terapie prováděla na nevhodných či nebezpečných koních, nebo v nebezpečných nevyhovujících podmínkách. Za bezpečný průběh tudíž i za koně, který je využíván ručí vždy terapeut (Hermanova et al., 2014).

4. Závěr

Legislativa v České republice zahrnuje pouze minimum termínů a obsahu z oblasti zoorehabilitace. Definice zvířete jako takového je komplikovaná. Zvíře ve své podstatě spadá do kategorie věcí (právní objekt), jelikož je s ním právně nakládáno. Můžeme ho koupit či prodat, máme ho ve své držbě a také z něj můžeme brát užitky. Z etického hlediska zvíře do věcí zahrnout nemůžeme, jelikož je definované jako smysly nadaný tvor. Zároveň zvíře nemůže spadat do právních subjektů, jelikož subjekt musí umět projevovat vlastní vůli a může zakládat, měnit a rušit právní vztahy, což od zvířete nelze očekávat.

Právní předpisy České republiky se týkají pouze určitých úprav o vodících a částečně asistenčních psech, ale ani o těch toho nelze nalézt mnoho. O canisterapeutických psech a zacházení, či podmínkách práce s nimi se v legislativě neuvádí nic. Jsou definovány pouze situace týkající se možnosti proplacení vodících psů, zároveň jsou vyhláškou vydané požadavky na dovednosti vodícího psa. V zákonech a vyhláškách také můžeme najít podmínky a vyčlenění vodících a asistenčních psů v možnosti přístupu do určitých zařízení a možnosti a pravidla při cestování veřejnou dopravou.

Oblasti hiporehabilitace se právní úpravy věnují ještě méně. Tento pojem definovaný není, a je třeba hledat pouze činnosti, které jsou nejvíce podobné, a hiporehabilitace by se do nich mohla začlenit. Jsou definovány určité možnosti proplácení hiporehabilitace, avšak podmínky jsou skutečně náročné, a to si většinou mohou dovolit pouze velká zařízení, jako jsou lázně či rehabilitační zařízení, ve kterých je ale hiporehabilitace započtena do zprůměrovaných nákladů na procedury, ne však jako individuální jednotka.

O využití ostatních zvířat se právní předpisy nezmiňují vůbec. V současnosti se již začíná oblast legislativy a zoorehabilitace řešit více. Je však nutné, aby se legislativa dále rozšiřovala a aby začlenila a definovala termíny týkající se zoorehabilitace a jejího provozu.

5. Seznam literatury

- Antonioli, C. Reveley, M. A. 2005. Randomised controlled trial of animal facilitated therapy with dolphins in the treatment of depression. *British Medical Journal*. 331(7527), p. 1231.
- Arata, S. Momozawa, Y. Takeuchi, Y. 2010. Important Behavioral Traits for Predicting Guide Dog Qualification. *Journal of Veterinary Medical Science*. 72(5), p. 539-545. ISSN: 0916-7250.
- Asher, L. Blythe, S. Roberts, R. Toothill, L. Craigon, P. J. Evans, K. M. England, G. C. W. 2013. A standardized behavior test for potential guide dog puppies: Methods and association with subsequent success in guide dog training. *Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research*, 8(6), p. 431–438.
- Audrestch, H. Whelan, C. Grice, D. Asher, L. England, G. C. W. Freeman, S. L. 2015. Recognising the value of assistance dogs in society, *Disability and Health Journal*, 8(4), p. 469-474.
- Berget, B. Ekebergr, O. Braastad, B. O. 2008. Animal-assisted therapy with farm animals for persons with psychiatric disorders: effects on self-efficacy, coping ability and quality of life, a randomized controlled trial. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*. 4(1), p. 9.
- Betlachová, M. Utkíř, P. Kuchařová, Z. 2015. Canisterapie a její možnosti využití v rehabilitaci. *Rehabilitace a Fyzikální Lékařství*. 22 (1), s. 14-21, ISSN 1805-4544.
- Budzyńska-Wrzesień E., Wrzesień R., Jarmuł-Pietraszczyk J., Świtacz A. (2012). Therapeutic role of animals in human life – examples of dog and cat assisted therapy. *Ecol. Chem. Eng. A.*, 19 (11). p. 1375–1381.

- Coppinger, R. Coppinger, L. Skillings, E. 1998. Observations on Assistance Dog Training and Use. *Journal of Applied Animal Welfare Science*, 1(2), p. 133–144.
- Dicé, F. Santaniello, A. Gerardi, F. Menna, L. F. Freda, M. F. 2017. Meeting the emotion! Application for pet therapy to an experience for Animal Assisted Education (AAE) in primary school. *Pratiques Psychologiques*. 23(4), p. 455-463.
- Elmaci, D. T. Cevizci, S. 2015. Dog-Assisted Therapies and Activities in Rehabilitation of Children with Cerebral Palsy and Physical and Mental Disabilities. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 12 (5). p. 5046-5060.
- Ernst, L. 2014. Animal-assisted therapy: an exploration of its history, healing benefits, and how skilled nursing facilities can set up programs. p. 27-32.
- Fine, A. 2015. *Handbook on Animal-Assisted Therapy* 4 edition. Academic Press. p. 457. ISBN: 978-0-12-801392-5.
- Freemanová, M. 2007. Terminologie v zooterapii. s. 30-37 In Velemínský M., editor. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. Nakladatelství dona, České Budějovice ISBN: 978-80-7322-109-6.
- Gardiánová, I. Hejrová, P. 2015. The use of small animals- mammals, birds, fish in zotherapy. *Sociální vědy a zdraví*. 17 (3).p. 194-199.
- Gee, N. R., Fine, A. H., & Schuck, S. (2015). Animals in Educational Settings. *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. p. 195–210.
- Goleman, M. Drozd, L. Karpiński, M. Czyżowski, P. Cat therapy as an alternative form of animal-assisted therapy, *Med. Weter*. 2012, 68 (12).
- Hermannová, H. Münichová, D. Nerandžič, Z. 2014. *Základy hipoterapie*. Profi Press. Praha. ISBN: 978-80-86726-57-1.

- Hollý, K. Hornáček, K. 2005. Hipoterapie: léčba pomocí koně. Montanex. Ostrava. Kůň v životě člověka. ISBN: 80-722-5190-2.
- Höke, H. 2008. Tiergestützte Therapie mit Lamas. *Erfahrungsheilkunde*. 57 (10). p. 604- 609.
- Kalinová, V. 2006. Canistherapy as supporting rehabilitation method in Czech Republic. *Journal of Health Sciences Management and Public Health*. 7(2). p. 261-271.
- Kaminski, M. Pellino, T. Wish, J. 2002. Play and Pets: The Physical and Emotional Impact of Child-Life and Pet Therapy on Hospitalized Children, *Children's Health Care*, 31(4), p. 321-335.
- Kopnina, H. Cherniak, B. 2015. Cultivating a Value for Non-Human Interests through the Convergence of Animal Welfare, Animal Rights, and Deep Ecology in Environmental Education. *Education Sciences*, 5(4) p. 363-379. ISSN: 22277102.
- Kwong, M. J. Bartholomew, K. 2011. “Not just a dog”: an attachment perspective on relationships with assistance dogs. *Attachment & Human Development*, 13(5), p. 421–436.
- Lass-Hennemann, J. Schäfer, S. K. Römer, S. Holz, E. Streb, M. Michael, T. 2018. Therapy Dogs as a Crisis Intervention After Traumatic Events? - An Experimental Study. *Frontiers in psychology*. 9.
- Marino, L. 2015. Construct Validity of Animal-Assisted Therapy and Activities: How Important Is the Animal in AAT?. *Anthrozoös: A multidisciplinary journal of the interactions of people and animals*. 25(1). p. 139-151.
- McKinney, A. Dustin, D. Wolff, R. 2001. The Promise of Dolphin-Assisted Therapy. *Parks*. 36 (5). p. 46-50. ISSN: 00312215.

- Meyer, D. Bhowmik, J. Islam, F. M. A. Deverell, L. 2018. Profiling guide dog handlers to support guide dog matching decisions. *Disability and Rehabilitation*, p. 1–10.
- Morrison, M. L. 2007. Health benefits of animal-assisted interventions. *Complementary health practice review*. 12 (1). p. 51-62.
- Müllerová, H. Stejskal. V. 2013. *Ochrana zvířat v právu*. Academia. Praha. Společnost (Academia). ISBN: 978-802-0023-179.
- Neagu, N. Zsuzsanna, K. 2017. Hippotherapy as complementary method in the rehabilitation of children with multiple disabilities. *Romanian Journal of Experimental Applied Psychology* [online]. 8. p. 397-404. [cit. 2018-10-27]. ISSN: 20691971.
- Nepps, P. Stewart, C. N. Bruckno, S. R. 2014. Animal-Assisted Activity: Effects of a Complementary Intervention Program on Psychological and Physiological Variables. *Journal of Evidence-Based Complementary & Alternative Medicine*, 19(3), p. 211-215.
- Petersen, K. 2018. GDPR: What (and Why) You Need to Know About EU Data Protection Law. *Utah Bar Journal* [online]., 31(4), p. 12-16 [cit. 2018-09-14]. ISSN 00919691.
- Quinn, H. 2018. GDPR and training your staff. *Veterinary Ireland Journal* [online]. 8(5), p. 260-261 [cit. 2018-09-14]. ISSN 20093942.
- Scott, K. Ehlers, C. Anderson, D. 2007. Mitigation of Risks Associated with Animal Assisted Crisis Response.

- Şahin, S., Kose, B., Zarif, M. Animal-Assisted Therapy in Occupational Therapy [online]. p. 92-106. [cit. 2019-04-02]. DOI: 10.5772/intechopen.76468. Dostupné z: <<https://www.intechopen.com/books/occupational-therapy-therapeutic-and-creative-use-of-activity/animal-assisted-therapy-in-occupational-therapy>>.
- Shubert, J. 2012. Dogs and human health/mental health: from the pleasure of their company to the benefits of their assistance. U.S. Army Medical Department journal. p. 21 - 29. ISSN 1524-0436.
- Straus, I. 1995. Hippotherapy: neurophysiological therapy on the horse. Ontario:Ontario Therapeutic Riding Association. Canada. p. 104. ISBN: 9780968034101.
- Tomaszewska, K. Bomert, I. Wilkiewicz-Wawro, E. 2017. Feline-assisted therapy: Integrating contact with cats into treatment plans. Polish annals of medicine 24 (2) p. 283–286.
- Tomkins, L. M. Thomson, P. C. McGreevy, P. D. 2011. Behavioral and physiological predictors of guide dog success. Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research, 6(3), p. 178–187.

Legislativní dokumenty

- Ochrana osobních údajů. Ministerstvo vnitra České republiky [online]. [cit. 2018-09-02]. Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/gdpr/clanek/gdpr-web-uvod-ochrana-osobnich-udaju.aspx>>.
- Česko. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012 Nový občanský zákoník. Pages 1026-1365 In: Sbírka zákonů České republiky. 2012. částka 33. s. 1026-1356. Dostupné také z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.
- Česko. Zákon České národní rady č. 246 ze dne 15. dubna 1992 na ochranu zvířat proti týrání. Pages 1282-1312 In: Sbírka zákonů České republiky. 1992. částka 50. s. 1284-1312. Dostupné také z <http://eagri.cz/public/web/mze/legislativa/pravni-predpisy->

mze/tematicky-prehled/Legislativa-MZe_uplna-zneni_zakon-1992-246-viceoblasti.html

- Česko. Zákon č. 166 ze dne 13. července 1999 o veterinární péči a o změně souvisejících zákonů (veterinární zákon). In: Sbírka zákonů České republiky. 1999. částka 57. s. 3122-3168. Dostupné také z http://eagri.cz/public/web/mze/legislativa/pravni-predpisy-mze/tematicky-prehled/Legislativa-MZe_uplna-zneni_zakon-1999-166-viceoblasti.html.
- Česko. Zákon č. 372 ze dne 6. listopadu 2011 o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách). In: Sbírka zákonů České republiky. 2011. částka 131. s. 4730-4801. Dostupné také z <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=372&r=2011>.
- Česko. Vyhláška č. 55 ze dne 1. března 2011 o činnostech zdravotnických pracovníků a jiných odborných pracovníků. In: Sbírka zákonů České republiky. 2011. částka 20. s. 7625. Dostupné také z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-55>.
- Česko. Zákon č. 329 ze dne 13. října 2011 o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů. Pages 3970-3994 In: Sbírka zákonů České republiky. 2011. částka 115. s. 3970-3994. Dostupné také z <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=329&r=2011>.
- Česko. Vyhláška č. 137 ze dne 17. března 2004 o hygienických požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných. In: Sbírka zákonů České republiky. 2004. částka 45. s. 1914-1952. Dostupné také z <https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>.
- Česko. Vyhláška č. 602 ze dne 18. prosince 2006 kterou se mění vyhláška č. 137/2004 Sb., o hygienických požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných. In: Sbírka zákonů České republiky. 2006. částka 189. s. 7965-7967. Dostupné také z <https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>.

- Česko. Vyhláška č. 493 ze dne 9. prosince 2005 kterou se mění vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 134/1998 Sb., kterou se vydává seznam zdravotních výkonů s bodovými hodnotami, ve znění pozdějších předpisů. Pages 8990-9580 In: Sbíрка zákonů České republiky. 2005. částka 171. s. 8990-9580. Dostupné také z <http://www.psp.cz/sqw/text/sbirka.sqw?cz=493&r=2005>.
- Česko. Vyhláška č. 301 ze dne 13. prosince 2018 kterou se mění vyhláška č. 134/1998 Sb., kterou se vydává seznam zdravotních výkonů s bodovými hodnotami, ve znění pozdějších předpisů. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2018. částka 151. s. 5210-5249. Dostupné také na <https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>.
- Česko. Vyhláška č. 388 ze dne 29. listopadu 2011 o provedení některých ustanovení zákona o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením. In: Sbíрка zákonů České republiky. 2011. částka 136. s. 5018-5025. Dostupné také z <https://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>.
- Česko. Zákon č. 565 ze dne 13. prosince 1990 České národní rady o místních poplatcích. In: Sbíрка zákonů České republiky. 1990. částka 92. s. 2106-2120. Dostupné také z <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=565&r=1991>.
- Česko. Zákon č. 455 ze dne 2. října 1991 o živnostenském podnikání (živnostenský zákon). In: Sbíрка zákonů České republiky. 1999. částka 87. s. 2122-2160. Dostupné také z <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=455&r=1991>.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Assistance dogs europe [online]. [cit. 2018-11-21]. Dostupné z : <https://assistancedogseurope.org/about-us/>.
- Assistance dogs international [online]. [cit. 2018-12-01]. Dostupné z: <https://assistancedogsinternational.org/>.

- Česká hiporehabilitační společnost. [online]. [cit. 2019-01-01]. Dostupné z <http://hiporehabilitace-cr.com/>.
- European Society for Animal Assisted Therapy [online]. [cit. 2018-12-01]. Dostupné z <https://www.en.esaat.org/>.
- International Association of Assistance Dog Partners. [online]. [cit. 2018-11-21]. Dostupné z <http://www.iaadp.org/history.html>.
- American Hipotherapy association [online]. [cit. 2018-11-22]. Dostupné z <https://americanhippotherapyassociation.org/about-aha-inc/>.
- HETI federation [online]. [cit. 2018-11-20]. Dostupné z <https://hetifederation.org/history/>.
- International Association of Human-Animal Interaction Organizations [online]. [cit. 2018-11-20]. Dostupné z iahaio.org.
- Pet Partners. [online]. [cit. 2018-11-20]. Dostupné z petpartners.org.
- Seznam zdravotních výkonů s bodovými hodnotami. Všeobecná Zdravotní Pojišťovna České republiky. [online]. [cit. 2019-03-01]. Dostupné z <https://www.vzp.cz/poskytovatele/informace-pro-praxi/vykazovani-a-uh rady/seznam-zdravotnich-vykonu-s-bodovymi-hodnotami>.
- Smluvní přepravní podmínky ČSAD Střední Čechy, a.s. ČSAD Střední čechy a.s. [online]. [cit. 2019-03-01]. Dostupné z <http://www.csad-sc.cz/index.php?free=65>.
- Ministerstvo vnitra. [online]. [cit. 2018-10-10]. Dostupné z www.mvcr.cz.
- Helppees. [online]. [cit. 2019-02-01]. Dostupné z www.helppees.cz.

Obrázek č. 1 Provoz. In: Sdružení CHEWAL, z.s. hiporehabilitace [online]. [cit. 2019-04-02]. Dostupné z: <<http://www.chewal.cz/>>.

Tabulka č. 1 Vyhláška č. 493/2005 Sb. kterou se mění vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 134/1998 Sb., kterou se vydává seznam zdravotních výkonů s bodovými hodnotami, ve znění pozdějších předpisů. Pages 8990-9580 In: Sbírka zákonů České republiky. 2005. částka 171. s. 8990-9580. Dostupné také z <http://www.psp.cz/sqw/text/sbirka.sqw?cz=493&r=2005>.